

เมืองสงขลาบ่ออย่าง: รูปแบบสถาปัตยกรรมพระอุโบสถ

Mueang Songkhla Bo Yang:

Architectural Styles of Ordination Halls (*Ubosot*)

ณัฐนีภรณ์ น้อยเสงี่ยม

Nattaneeporn Noisangiam

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย สงขลา 90000 ประเทศไทย

Faculty of Architecture, Rajamangala University of Technology Srivijaya,

Songkhla, 90000, Thailand

บทคัดย่อ

บทบาทเมืองทำการค้าทางทะเลในอดีตเป็นปัจจัยหล่อหลอมให้เมืองสงขลา ฝั่งหัวเขาแดง เมืองสงขลาฝั่งแหลมสน และเมืองสงขลาฝั่งบ่ออย่างหรือเทศบาลนครสงขลาปัจจุบันมีลักษณะเป็นสังคมพหุวัฒนธรรม ภายใต้การกำกับดูแลของกรุงศรีอยุธยาต่อเนื่องถึงกรุงรัตนโกสินทร์ เมืองสงขลาบ่ออย่างได้นำรูปแบบสถาปัตยกรรมจากส่วนกลางมาผสมผสานกับการประดับตกแต่งฝีมือเชิงช่างท้องถิ่นแบบพระราชนิยม แบบไทยประเพณี และพระอุโบสถรูปแบบมาตรฐานรัฐบาลกลาง อย่างไรก็ตามก็ยังมีกรณีค้นพบรูปแบบพระอุโบสถที่คล้ายศาลเทพเจ้าจีนซึ่งปรากฏในเขตเทศบาลนครสงขลาเท่านั้น การรับรูปแบบพระอุโบสถแต่ละช่วงความสัมพันธ์ ณ ขณะนั้นแสดงถึงความสำคัญของเมืองสงขลาในฐานะศูนย์กลางการปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้ ทำให้มีการผสมผสานด้านศิลปกรรมและสะท้อนออกมาในการวางผัง รูปแบบสถาปัตยกรรม และองค์ประกอบการประดับตกแต่ง บทความนี้จึงศึกษารูปแบบพระอุโบสถเมืองสงขลาบ่ออย่าง เป็นกรณีศึกษา 18 วัด โดยเก็บข้อมูลรูปทรงทางสถาปัตยกรรม รวมถึงบริบททางสังคม การเมืองการปกครอง วัฒนธรรม ซึ่งเป็นตัวกำหนดแนวคิดในการ

วัดโพธิ์ปฐมาวาส

ที่มา: ภูมิภาพ สงขลา ดูไป
จากเขาดังกวน, เข้าถึงเมื่อ
6 กันยายน 2564, เข้าถึง
ได้จาก <https://talung.gimyong.com/index.php?topic=17548.60>

สร้างสรรค์ จากนั้นจึงนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบ เพื่ออภิปรายผลการ
เปลี่ยนแปลงรูปแบบพระอุโบสถที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ผลการศึกษาพบว่า
ปัจจัยความเปลี่ยนแปลงรูปแบบพระอุโบสถประกอบด้วยความสัมพันธ์ระหว่าง
ประวัติศาสตร์ การเมืองการปกครองจากส่วนกลาง และฝีมืองานช่างท้องถิ่น
โดยมีข้อค้นพบรูปแบบสถาปัตยกรรมพระอุโบสถ 4 รูปแบบ คือ 1) รูปแบบ
ร่วมสมัยกับกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย 2) รูปแบบพระราชนิยมในสมัยรัชกาล
ที่ 3 3) รูปแบบสถาปัตยกรรมจีน และ 4) รูปแบบมาตรฐานที่ถูกออกแบบ
จากส่วนกลางแบบไทยประเพณี

คำสำคัญ: รูปแบบสถาปัตยกรรม, พระอุโบสถ, วัด, เมืองเก่า, สงขลา

Abstract

The role of Songkhla as a major seaport in the past is an essential
attribute for the city's multi-cultural societies, as are evident in

the two previous old towns: Huo Khao Daeng and Laem Son, and in Songkhla Bo Yang, the current Municipality. From Ayutthaya to Rathanakosin eras, Songkhla adopted architectural styles from foreign traditions, either central Siam or Chinese, to create Ordination Halls (*ubosot*) in which decorations made by local craftsmen were also mixed. Such architectural adoption from the external influences reflected the importance of Songkhla as an administrative centre in Southern Siam. This article examines a total of eighteen ordination halls in Songkhla Bo Yang. Drawing upon architectural data and socio-political and cultural contexts, the finding showed that the determining factors of the transformation of the Ubosots' architectural styles derived from historical circumstances, political influences from central Siam, and local building traditions.

The architecture of the Ubosots can be classified into four styles:

- 1) The late Ayutthaya period style
- 2) The King Rama III's style
- 3) The Chinese style
- 4) The royal-traditional standard style.

Keyword: architectural style, ordination hall (*Ubosot*), temple, old town, Songkhla

บทนำ

เมืองสงขลาเดิมเคยมีการย้ายที่ตั้งจำนวน 3 ครั้ง คือ เมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง เมืองสงขลาฝั่งแหลมสน และเมืองสงขลาฝั่งบ่อทราย ช่วงระหว่างเมืองสงขลาแหลมสนถึงเมืองสงขลาบ่อทรายเป็นช่วงที่มีความเจริญร่วมสมัยกับต้นกรุงรัตนโกสินทร์ โดยปรากฏพระอุโบสถรูปแบบพระราชนิยม สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 เป็นจำนวนมาก ในเอกสารของชาวต่างชาติที่เข้ามาติดต่อค้าขายกับชาวมุสลิมในเมืองสงขลา พ.ศ. 2156¹ แสดงให้เห็นว่าเมืองสงขลา มีการก่อตั้งร่วมสมัยกับกรุงศรีอยุธยาอยู่ก่อนแล้ว

เมืองสงขลา มีบทบาทเป็นเมืองท่าทางทะเลที่มีการหล่อหลอมทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย และเริ่มก่อตัวเป็นเมืองสงขลาเขาแดงภายใต้การกำกับดูแลของกรุงศรีอยุธยา ช่วงเวลานั้นเมืองสงขลา รับเอาอิทธิพลงาน

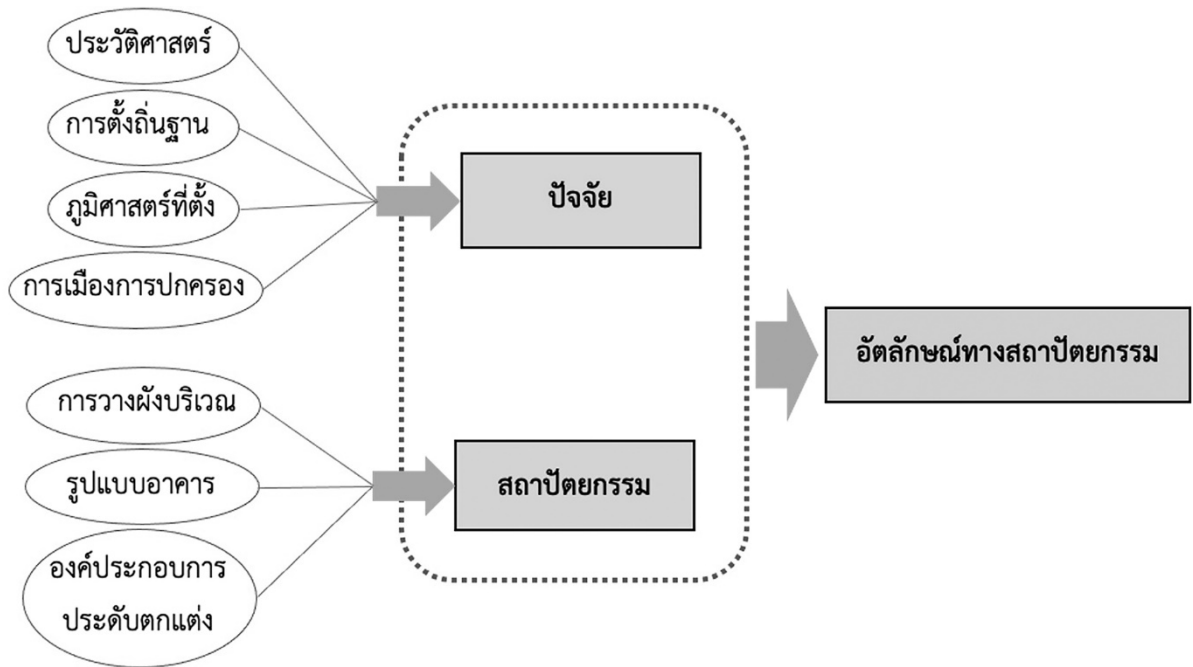
ศิลปสถาปัตยกรรมรูปแบบกรุงศรีอยุธยาไม่มากนัก เนื่องจากอยู่ในสภาวะสงคราม ต่อเนื่องจนถึงเมืองสงขลาแหลมสนและเมืองสงขลาบ่อยาง ศิลปะแบบพระราชนิยม สมัยรัชกาลที่ 3 เริ่มปรากฏลักษณะโดดเด่นจำนวนมาก ก่อนที่จะมีการอพยพชุมชนจากฝั่งแหลมสนมาก่อตั้งเมืองฝั่งบ่อยางบริเวณเทศบาลนครสงขลาปัจจุบัน ได้แก่ วัดสุวรรณคีรี วัดบ่อทรัพย์ วัดศิริวรรณवास และวัดภูผาเบิก ซึ่งประเด็นนี้บ่งชี้ให้เห็นว่าเมืองสงขลา มีการก่อตั้งร่วมสมัยกับกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์

เมื่อคราวปฏิรูปการปกครองสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 และการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย ใน พ.ศ. 2475 มาสู่การผนวกเมืองสงขลาเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทยในปัจจุบัน สะท้อนผ่านการเปลี่ยนแปลงรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยม มาสู่การรับอิทธิพลภายใต้การกำกับดูแลของรัฐบาลกลาง ทำให้เข้าใจได้ว่าการเมืองการปกครองเป็นหนึ่งในปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบพระอุโบสถเมืองสงขลาบ่อยางที่มีมาแต่เดิม

จากการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมของพระอุโบสถวัดในเมืองสงขลาที่ผ่านมา ข้อมูลทางวิชาการบ่งชี้ว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมได้รับอิทธิพลจากส่วนกลาง โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยม สมัยรัชกาลที่ 3 อย่างไรก็ตามรูปแบบพระอุโบสถหลายหลังมีการรื้อสร้างใหม่ตามรูปแบบมาตรฐานจากส่วนกลาง เป็นที่น่ากังวลว่าหากไม่มีการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานไว้ อาจทำให้รูปแบบดั้งเดิมของพระอุโบสถในเมืองสงขลาบ่อยางเกิดการสูญหายในอนาคต ดังนั้นบทความนี้จึงมุ่งเน้นที่จะสืบค้นประเด็นปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อรูปแบบการสร้างสถาปัตยกรรมพระอุโบสถเมืองสงขลาบ่อยางเพิ่มเติม

วัตถุประสงค์และกรอบแนวคิด

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสืบค้นปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อรูปแบบการสร้างสถาปัตยกรรมพระอุโบสถเมืองสงขลาบ่อยาง ด้วยวิธีการสำรวจภาคสนามในประเด็นรูปแบบสถาปัตยกรรมพระอุโบสถที่ปัจจุบันยังคงปรากฏหลักฐานอยู่ในเมืองสงขลาบ่อยาง จังหวัดสงขลา โดยมีกระบวนการศึกษาด้วยวิธีการผสมผสานระหว่างข้อมูลภาคเอกสารในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเมืองสงขลาทั้งด้านเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์และรูปแบบสถาปัตยกรรม ร่วมกับการ

กรอบแนวคิดการศึกษา

สำรวจและถ่ายภาพวัดที่ตั้งอยู่ในเมืองสงขลาอย่างทั้งหมดจำนวน 18 วัด ในประเด็นการวางผัง รูปแบบสถาปัตยกรรมพระอุโบสถ และองค์ประกอบ ส่วนประดับตกแต่ง ข้อมูลที่ได้นำไปวิเคราะห์เพื่ออธิบายปัจจัยในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรมพระอุโบสถ ตามกรอบแนวคิดปัจจัยที่มีผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดในเขตเมืองสงขลา

ก่อเกิดเมืองสงขลาอย่างและภูมิศาสตร์ที่ตั้ง

การค้นพบเศษเครื่องปั้นดินเผา และเหรียญเงินเหรียญทองของชาวต่างประเทศ ตั้งแต่ศตวรรษที่ 18-19 บริเวณรอบ ๆ ทะเลสาบสงขลา เป็นหลักฐานยืนยัน ได้ว่าในสมัยโบราณบริเวณดังกล่าวเป็นท่าจอดเรือที่สำคัญ และเป็นที่ตั้งของ เมืองและชุมชนโบราณที่สำคัญ รวมถึงเมืองสงขลาสมัยเมืองสทิงพระ² ที่มี ภูมิศาสตร์ที่ตั้งอยู่บริเวณกึ่งกลางระหว่างมหาสมุทรแปซิฟิกด้านตะวันออก และมหาสมุทรอินเดียด้านตะวันตก ทำให้เมืองสงขลาอยู่ในเส้นทางการเชื่อมต่อ ของนักเดินทางและพ่อค้าระหว่างตะวันออกกับตะวันตก เป็นเหตุผลให้เมือง สงขลาเป็นบาทพาศูนย์กลางการค้าและเป็นแหล่งลอมทางวัฒนธรรมและเชื้อชาติ ที่หลังไหลเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมพื้นเมืองเดิม

แผนที่ตำแหน่งที่ตั้งเมือง

สงขลา

ที่มา: Trade, migrations

and diasporas, เข้าถึง

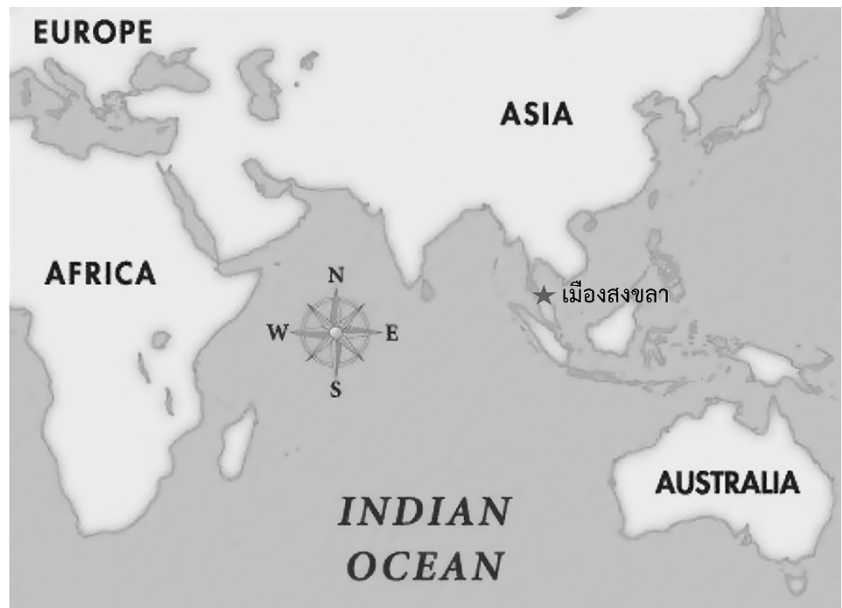
เมื่อ 7 กันยายน 2564,

เข้าถึงได้จาก [http://firij.](http://firij.georgetown.domains/indian-ocean/trade-routes-500-1000-ad/)

[georgetown.domains/](http://firij.georgetown.domains/indian-ocean/trade-routes-500-1000-ad/)

[indian-ocean/trade-](http://firij.georgetown.domains/indian-ocean/trade-routes-500-1000-ad/)

[routes-500-1000-ad/](http://firij.georgetown.domains/indian-ocean/trade-routes-500-1000-ad/)

เมืองสงขลาเขาแดงตั้งอยู่ปลายคาบสมุทรสทิงพระติดทะเลอ่าวไทยทางฝั่งตะวันออก ทำให้เหมาะแก่การแวะจอดเรือสินค้า และเดินทางติดต่อค้าขายชุมชนรอบทะเลสาบได้สะดวก เมืองสงขลาเขาแดงยุคสมัยดาโต๊ะโมกอลจนถึงสมัยสุลต่านสุไลมานดำรงอยู่ในสถานะเป็นรัฐอิสระจากกรุงศรีอยุธยา และได้พัฒนาเป็นเมืองท่าศูนย์กลางการค้าและเศรษฐกิจบริเวณคาบสมุทรภาคใต้ ดังข้อความตอนหนึ่งของบาทหลวงเดอร์ซัวร์ซีได้บันทึกในจดหมายเหตุเมื่อครั้งเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชในช่วงนั้นว่า

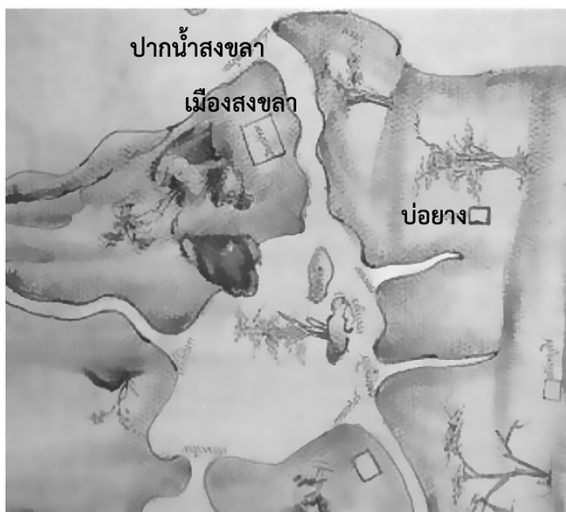
มีแขกมลายูได้เข้ามาตั้งตัวเป็นผู้ใหญ่ที่เมืองสงขลา แขกมลายูผู้นี้ได้ทำป้อม คู หอรบอย่างแข็งแรงแน่นหนา และในไม่ช้าก็ได้ชักชวนบรรดาพ่อค้าทั้งหลายให้ไปค้าขายในเมืองสงขลาอย่างใหญ่โตมาก ฝ่ายไทยได้ยกทัพไปรบหลายครั้ง แต่ก็แพ้กลับมาทุกครั้ง ต่อมาแขกมลายูคนนี้ก็ตั้งตัวเป็นกษัตริย์ เรียกว่า พระเจ้าเมืองสงขลา³

จากการดำเนินนโยบายการค้าเสรีทำให้เมืองสงขลาเขาแดงมีความมั่นคงและเข้มแข็งด้านการค้าและการทหาร กระทั่ง พ.ศ. 2223 เมืองสงขลาถูกกองทัพสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทำลาย มีผลให้บาทหลวงผู้ปกครองเมืองสงขลาเขาแดงชาวมุสลิมสิ้นสุดลง และได้กลับมาอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกรุงศรีอยุธยา⁴ ส่งผลให้ชาวสงขลาส่วนหนึ่งอพยพโยกย้ายมาตั้งถิ่นฐานใหม่บริเวณบ้านแหลมสน

หลังสิ้นสุดเมืองสงขลาเขาแดง มีการอพยพมาตั้งชุมชนบริเวณที่ราบระหว่างเชิงเขาบ่อทรัพย์กับปากทะเลสาบสงขลาบริเวณบ้านแหลมสน โดยมีวัดสำคัญเป็นศูนย์กลางชุมชนตั้งกระจายตามแนวเชิงเขาทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของพื้นที่ ได้แก่ วัดสุวรรณคีรี วัดบ่อทรัพย์ วัดสิริวรรณवास และวัดภูผาเบิก เมืองสงขลาแหลมสนได้พัฒนาเมืองและเศรษฐกิจจนเป็นเมืองท่าศูนย์กลางการค้าที่มั่นคง ด้วยการมีผู้นำชาวจีน หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (จีนเหยี่ยง แซ่เฮา) ต้นตระกูล ณ สงขลา ที่ได้รับการแต่งตั้งจากสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีหรือพระเจ้าตากในเวลานั้น หากแต่ข้อจำกัดด้านภูมิประเทศที่พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขา จึงเป็นอุปสรรคให้ขาดพื้นที่ที่ราบรองรับการขยายตัวของเมือง และปัญหาการขาดแคลนน้ำจืด⁵ เป็นเหตุผลให้ต้องย้ายเมืองมายังฝั่งตรงข้ามอีกฟากหนึ่งของทะเลสาบสงขลาภายหลัง ช่วงเวลาการดำรงอยู่ของเมืองสงขลาแหลมสนได้มีชุมชนบริเวณฝั่งตรงข้ามอีกฟากหนึ่งของทะเลสาบสงขลาอยู่ก่อนแล้ว โดยพิจารณาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์การอยู่ร่วมสมัยกับเมืองสงขลาแหลมสน ได้แก่ วัดที่ตั้งกระจายตัวซึ่งสร้างขึ้นก่อนการอพยพเคลื่อนย้ายเมืองสงขลาแหลมสนใน พ.ศ. 2379

เป็นที่น่าสนใจว่า แม้เมืองสงขลาแหลมสนจะมีความสำคัญในฐานะเมืองทำการค้าทางทะเลทางภาคใต้ แต่ความสัมพันธ์กับศูนย์กลางอำนาจการปกครองส่วนกลางยังคงมีอย่างต่อเนื่อง ผ่านกลไกทางการเมืองการปกครองของส่วนกลางที่อุปถัมภ์ให้ตระกูล ณ สงขลา มีบทบาทในฐานะเจ้าเมืองสงขลา และกำหนดให้ส่งบุตรหลานเข้าไปศึกษาและรับราชการในฐานะมหาดเล็กในราชสำนัก⁶

ซ้าย: แผนที่สันฐานเมืองสงขลาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
ขวา: แผนที่ระบุตำแหน่งที่ตั้งเมืองสงขลา 3 เมือง
ที่มา: ปรับปรุงจาก <https://talung.gimyong.com/index.php?topic=106346.0>

แผนที่ระบุตำแหน่งที่ตั้งวัด
สมัยเมืองสงขลาแหลมสน

วัดสุวรรณคีรี

วัดป่อทราย

วัดศรีวรรณवास

จากความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับส่วนกลางที่กล่าวข้างต้น ชี้ให้เห็นถึงเงื่อนไขที่มีส่วนสำคัญต่อการรับศิลปสถาปัตยกรรมรูปแบบใหม่ ที่มีการเปลี่ยนแปลงจากธรรมเนียมปฏิบัติในการสร้างที่เคยมีมาตั้งแต่ครั้งก่อน โดยรูปแบบสถาปัตยกรรมใหม่ที่ปรากฏขึ้นครั้งแรกเมื่อสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 มีการผสมผสานระหว่างศิลปสถาปัตยกรรมแบบไทยและศิลปกรรมของวัฒนธรรมจีน เกิดเป็นศิลปสถาปัตยกรรมรูปแบบใหม่ที่เรียกว่า ศิลปสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยม ที่มีการก่อสร้างด้วยการก่ออิฐถือปูนแทนวัสดุไม้ หลังคาไม่มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์⁷

สำหรับรูปแบบพระอุโบสถที่ตั้งอยู่ในเมืองสงขลาแหลมสน มีความคล้ายคลึงกับรูปแบบสถาปัตยกรรมใหม่แบบพระราชนิยมที่วัดสุวรรณคีรี วัดป่อทราย และวัดศรีวรรณวาส ดังนั้นศิลปสถาปัตยกรรมที่ปรากฏขึ้นนอกจากแสดงถึงความศรัทธาที่มีต่อพุทธศาสนาในช่วงเวลานั้นแล้ว ยังบ่งชี้ถึงการรับเอาอิทธิพลของศิลปสถาปัตยกรรมจากส่วนกลางมาผสมผสานกับงานช่างท้องถิ่น ผ่านความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดทางการเมืองการปกครอง เป็นเหตุผลให้เกิดรูปแบบพระอุโบสถแบบพระราชนิยมที่เมืองสงขลาแหลมสน

อย่างไรก็ตามเมื่อมีการย้ายที่ตั้งเมืองสงขลามายังฝั่งบ่ออย่างตรงข้ามอีกฟากหนึ่งของทะเลสาบ เนื่องจากมีพื้นที่รองรับการขยายตัวของเมืองได้มากกว่า เมืองสงขลาภายใต้การปกครองของพระยาริเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) นอกจากบทบาทความเป็นเมืองท่าการค้าทางทะเลที่ยอมรับอิทธิพลการปกครองจากกรุงธนบุรีและต่อเนื่องถึงกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว ยังมีบทบาทเป็นเมืองศูนย์กลางการปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้ และเมืองกั้นชนระหว่างเมืองปัตตานีทางตอนใต้กับเมืองนครศรีธรรมราชที่อยู่ทางตอนเหนือ รวมถึงการทำหน้าที่กำกับดูแล 7 หัวเมืองย่อยทางปักษ์ใต้ ได้แก่ เมืองปัตตานี เมืองหนองจิก เมืองยะลา เมืองรามัญ เมืองยะหริ่ง เมืองสายบุรี และเมืองระแงง ซึ่งสอดคล้องกับบันทึกของกรมพระคลังสวน (แก้ว) เมื่อครั้งเดินทางตามเสด็จฯ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ไปเมืองนครศรีธรรมราชและสงขลา ความว่า

ประชาชนชาวพาราตาประดัง แทบทั่วทั้งเมืองสังขลาออกมาดู
พวกแผนกแขกเมืองออกเฝ้าหน้า ยะหริ่งกับเมืองยะลาบังกาสุ
เมืองหนองจิกอีกทั้งตรังกานู ล้วนตบถูเจะหวั่นอนันต์เนื่อง⁸

ทั้งนี้เมื่อมีการปฏิรูปการปกครองเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาลในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชขึ้น ประกอบด้วย เมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุง เมืองสงขลา และหัวเมืองแขกอีก 7 เมือง มีพระวิจิตร (ปั้น สุขุม) เป็นข้าหลวงพิเศษว่าการมณฑลนครศรีธรรมราช และทรงลดบทบาทเจ้าเมืองให้เป็นผู้ว่าราชการเมือง การปฏิรูปการปกครองครั้งนี้ไม่เพียงแต่เป็นการลดความสำคัญทางการเมืองของเมืองสงขลาบ่ออย่าง หากแต่เป็นการสิ้นสุดบทบาทการปกครองระบบเจ้าเมืองของตระกูล ณ สงขลา ที่ปกครองเมืองสงขลาติดต่อกัน 8 คน ซึ่งผู้ว่าราชการกรมการเมืองสงขลาในช่วงเวลานั้นมักถือตามตระกูลเป็นที่ตั้ง⁹ กระทั่ง พ.ศ. 2475 ประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบเดิมเป็นระบอบประชาธิปไตย เมืองสงขลาได้ถูกยกระดับเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย ตั้งแต่นั้นมา¹⁰

สรุปได้ว่าการเติบโตของเมืองสงขลามีบทบาทการเป็นเมืองท่าศูนย์กลางการค้าทางทะเลอย่างต่อเนื่องตลอด 3 ยุค โดยมีผู้ปกครองชาวมุสลิมที่เมืองสงขลาเขาแดง และกลุ่มชาวจีนตระกูล ณ สงขลา เข้ามามีบทบาทด้านการปกครองและการพัฒนาเศรษฐกิจที่เมืองสงขลาแหลมสน ต่อเนื่องจนถึงเมือง

สงขลาบ่ออย่าง ประเด็นที่น่าสนใจคือมีการยึดโยงความสัมพันธ์ของเมืองสงขลา ระหว่างอำนาจการปกครองจากศูนย์กลางตั้งแต่สมัยอยุธยา กรุงธนบุรี และ กรุงรัตนโกสินทร์ กับอำนาจการปกครองส่วนท้องถิ่น รูปแบบความสัมพันธ์ที่กล่าวข้างต้นเป็นหนึ่งในปัจจัยที่ส่งอิทธิพลต่อรูปแบบศิลปะและสถาปัตยกรรมที่สำคัญให้แก่เมืองสงขลาบ่ออย่างอย่างไม่อาจปฏิเสธได้

วิธีวิจัย

งานศึกษานี้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ มี 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. การสำรวจภาคสนามเบื้องต้น เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลจากภาคเอกสารด้านประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม และสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ตั้ง
2. เก็บข้อมูลภาคสนามสถาปัตยกรรมพระอุโบสถ โดยตั้งเกณฑ์การเก็บข้อมูลกรณีศึกษาวัดในเขตเมืองสงขลาบ่ออย่าง จำนวน 18 วัด เพื่อทำความเข้าใจในประเด็นที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย
 - 2.1 สำรวจตำแหน่งที่ตั้ง เพื่อทำความเข้าใจบริบทองค์ประกอบของเมือง และจัดทำแผนที่ตำแหน่งที่ตั้งวัดในเมืองสงขลาบ่ออย่าง และลงพื้นที่เก็บข้อมูลเพื่อทวนสอบความถูกต้องตำแหน่งวัดกรณีศึกษา
 - 2.2 สำรวจสถาปัตยกรรมพระอุโบสถวัดกรณีศึกษา เนื่องจากพระอุโบสถเป็นสถาปัตยกรรมประธานในเขตพุทธาวาสของวัด โดยเก็บข้อมูลผังบริเวณ ผังพื้นพระอุโบสถ รูปแบบสถาปัตยกรรม และองค์ประกอบส่วนการประดับตกแต่ง
3. นำผลการศึกษาจากขั้นตอน 2 มาวิเคราะห์เปรียบเทียบในประเด็นผังบริเวณ ผังพื้น รูปแบบสถาปัตยกรรม และองค์ประกอบการประดับตกแต่ง พร้อมวิเคราะห์ปัจจัยมูลเหตุการณั้สร้างสรรค์สถาปัตยกรรม
4. สรุปและอภิปรายผลประเด็นรูปแบบสถาปัตยกรรมพระอุโบสถเมืองสงขลาบ่ออย่าง

ผลการศึกษา

ข้อค้นพบจากการลงพื้นที่สำรวจภาคสนามพบว่า นอกจากเมืองสงขลาบ่ออย่างจะเป็นศูนย์กลางการปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้แล้ว อาจกล่าวได้ว่าเป็นเมืองศูนย์กลางพุทธศาสนา จากหลักฐานการปรากฏอยู่ 18 วัด ย่อมบ่งชี้ให้เห็นว่า

บ้านบ่ออย่างมีกลุ่มชาวไทยพุทธตั้งรกรากกระจายตัว โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางชุมชนในพื้นที่อยู่ก่อนแล้ว ทั้งนี้มีเกณฑ์การศึกษาโดยการเจาะจงวัดทั้งหมดที่ตั้งอยู่ในเมืองสงขลาบ่ออย่าง

ทั้งนี้เอกสารทางประวัติศาสตร์การสร้างวัดในเมืองสงขลาบ่ออย่างระบุว่า วัดมัสฌิมาวาส (วัดกลาง) เป็นวัดที่เก่าแก่ที่สุดในเมืองสงขลาบ่ออย่าง สร้างร่วมสมัยกับกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย หากแต่พระอุโบสถที่ปรากฏในปัจจุบันเป็นหลังใหม่ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์ ณ สงขลา) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาคนที่ 5 ในตระกูล ณ สงขลา เป็นผู้สร้างระหว่าง พ.ศ. 2390–2408 โดยนำรูปแบบพระอุโบสถของวัดพระศรีรัตนศาสดารามมาเป็นต้นแบบ และประยุกต์สร้างด้วยฝีมือช่างหลวงในกรมช่างสิบหมู่ ร่วมมือกับช่างท้องถิ่นเมืองสงขลา¹¹ ต่อมาในช่วง พ.ศ. 2200 จนถึงช่วง พ.ศ. 2370 มีกลุ่มวัดที่ถูกสร้างขึ้นก่อนที่จะมีการอพยพมาฝั่งบ้านบ่ออย่าง 15 วัด มีเพียงวัดอุทัยและวัดดอนรักถูกสร้างขึ้นในยุคหลังการอพยพมาตั้งเมืองแล้ว หลังจากนั้นไม่ปรากฏว่ามีการสร้างวัดเพิ่มขึ้นในเมืองสงขลาบ่ออย่างอีกเลย

วัด	พ.ศ. ที่สร้าง	วัด	พ.ศ. ที่สร้าง
วัดมัสฌิมาวาส	กรุงศรีอยุธยาตอนปลาย	วัดไทรงาม	2320
วัดโพธิ์ปฐมาวาส	2200	วัดเพชรมงคล	
วัดดอนแย้	2230	วัดชัยมงคล	
วัดศาลาหัวยาง	2300	วัดสระเกษ	2350
วัดหัวป้อมใน		วัดแหลมทราย	2356
วัดหัวป้อมนอก		วัดยางทอง	2370
วัดแจ้ง	2320	อพยพมาตั้งเมืองสงขลาฝั่งบ่ออย่าง พ.ศ. 2375	
วัดโรงวาส		วัดอุทัย	2390
วัดเลียบ			
วัดตีนเมรุ		วัดดอนรัก	2391

ตารางที่ 1: แสดงปีที่สร้างวัดกรณีศึกษาเมืองสงขลาบ่ออย่าง

ภายหลังการย้ายที่ตั้งเมืองสงขลามายังฝั่งบ่ออย่าง พระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง ณ สงขลา) ได้สร้างป้อม กำแพงเมืองยาว 1,200 เมตร ประตุเมือง 10 ประตุ และสมโภชน์หลักเมืองใน พ.ศ. 2385 ด้วยเหตุผลเพื่อป้องกันความขัดแย้งในฐานะเมืองกันชน ระหว่างเมืองปัตตานีทางตอนใต้กับเมืองนครศรีธรรมราชที่อยู่ทางตอนเหนือ การสร้างกำแพงเมืองครั้งนี้ทำให้ 6 วัดที่สร้างมาก่อนถูกผนวกเข้าไปในพื้นที่เมืองเก่าสงขลา ได้แก่ วัดมัสยิมาวาส วัดโพธิ์ปฐมาวาส วัดดอนแย้ วัดเลียบ และวัดยางทอง โดยมีวัดดอนรักเป็นวัดที่สร้างขึ้นหลังจากมีการตั้งเมืองสงขลาบ่ออย่าง 2 ปี ดังความตอนหนึ่งในพระนิพนธ์เรื่องชีววิวัฒน์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชว่า

ในเมืองมีบ้านราษฎรเป็นตึกจีนบ้าง โรงเรือนเครื่องผูก
เครื่องสับบ้าง เรียงรายไปตามถนน และเป็นหมู่เป็นหย่อม มีเป็นตึก
ประมาณส่วนหนึ่ง เรือนจากประมาณ 3 ส่วน ศาลเจ้าอื่น ๆ หลายแห่ง
มีวัดในกำแพง 6 วัด¹²

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาตามลักษณะภูมิศาสตร์เมืองจะพบว่า ที่ตั้งวัดทั้งหมดวางกระจายตัวในแนวทิศเหนือ-ทิศใต้ของเมือง โดยหันหน้าวัดสู่ทิศตะวันตกเพื่อเชื่อมต่อกับเส้นทางสัญจรตามแนวท่าเทียบเรือบริเวณด้านทิศตะวันตกของเมือง ซึ่งไม่ได้มีความสัมพันธ์กับคตินิยมการสร้างศาสนสถานในอดีตที่ให้ความสำคัญกับทิศมงคล หรือทิศตะวันออกเป็นหลัก ตามข้อเสนอของ สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา ที่ในอดีตเมื่อสร้างวัดจะให้ความสำคัญกับการหันหน้าวัดออกสู่หน้าเป็นหลัก โดยที่ตั้งไม่จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์กับทิศมงคลข้างต้น¹³

ดังนั้นตำแหน่งที่ตั้งวัดเมืองสงขลาจึงเป็นการให้ความสำคัญกับการเชื่อมเส้นทางสัญจรมากกว่าการคำนึงถึงเรื่องทิศมงคลเหมือนในอดีต กระทั่งภายหลังเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างถนนไทรบุรีตามแนวแกนทิศเหนือ-ทิศใต้ เชื่อมระหว่างเมืองไทรบุรีและเมืองสงขลา เพื่อให้ประชาชนใช้เพื่อการสัญจรและค้าขายได้สะดวก¹⁴ การหันด้านหน้าวัดไปยังด้านทิศตะวันตกจึงถูกลดบทบาทความสำคัญลง กลุ่มวัดที่ถนนไทรบุรีตัดผ่านได้มีการปรับด้านหน้าวัดใหม่ เพื่อเชื่อมกับเส้นทางสัญจรหลักของเมือง เช่น วัดแหลมทราย วัดไทรงาม วัดดินเมรุ วัดสระเกษ วัดศาลาหัวยาง วัดอุทัย การปรับด้านหน้าวัดครั้งนี้ได้แสดงถึงการหวนกลับมาสู่แนวคิดการวางผังที่สัมพันธ์กับทิศมงคล หรือทิศตะวันออกตามคติที่กล่าวข้างต้น

พื้นที่เมืองเก่า

- ① วัดมณีมาวาสวรวิหาร
- ② วัดโพธิ์ปฐมาวาส
- ③ วัดศาลาห้วยยาง
- ④ วัดแจ้ง
- ⑤ วัดอุทัยธาราม
- ⑥ วัดตินเมรุศรีสุตาราม
- ⑦ วัดยางทอง
- ⑧ วัดเพชรมงคล
- ⑨ วัดดอนแย้
- ⑩ วัดเลียบ
- ⑪ วัดไทรงาม
- ⑫ วัดชัยมงคล
- ⑬ วัดแหลมทราย
- ⑭ วัดหัวป้อมโน
- ⑮ วัดหัวป้อมนอก
- ⑯ วัดสระเกษ
- ⑰ วัดโรงวาส
- ⑱ วัดดอนรัก

แผนที่ระบุตำแหน่งที่ตั้งวัด
เมืองสงขลาอย่างที่เป็น
กรณีศึกษา

การวางผังบริเวณ

จากการลงพื้นที่เพื่อตรวจสอบรูปแบบการวางผังเขตพุทธาวาส พบว่าวัดในเมืองสงขลาอย่างมีรูปแบบการวางผัง 3 รูปแบบ ดังนี้

1. ผังแบบแนวแกนคู่ตามแนวทิศตะวันตก-ทิศตะวันออก ผังลักษณะนี้มีการวางพระอุโบสถขนานกับพระวิหารคู่กัน หันหน้าพระอุโบสถออกสู่ด้านทิศตะวันตกเช่นเดียวกับแนวด้านหน้าวัด โดยตำแหน่งพระอุโบสถถูกกำหนดให้ตั้งอยู่แนวแกนประธานของผัง และเน้นความสำคัญของพระอุโบสถด้วยกำแพงแก้วกั้นแยกระหว่างอาคาร มีตำแหน่งวิหารหรือศาลาการเปรียญอยู่แนวแกนรองอยู่ด้านข้าง เพื่อเสริมให้อาคารหลักมีความโดดเด่น และเป็นการเปิดให้เห็นมุมมองด้านความงามพระอุโบสถเมื่อมองจากทางสัญจร การวางผังรูปแบบนี้พบที่วัดโพธิ์ปฐมาวาส วัดศาลาห้วยยาง วัดแจ้ง วัดโรงวาส วัดเลียบ วัดตินเมรุ วัดเพชรมงคล วัดไทรงาม วัดชัยมงคล วัดมณีมาวาสวรวิหาร วัดอุทัยธาราม วัดดอนรัก และวัดหัวป้อมโน

3. ผังแบบแนวแกนฉาก มีรูปแบบการวางแนวแกนแตกต่างจากกลุ่มวัดทั่วไป โดยพระอุโบสถเป็นแนวแกนหลักของวัด มีอาคารศาลาการเปรียญ แนวขวางกับแกนประธานด้านหลังเป็นแนวแกนย่อย ทำให้เกิดรูปแบบการวางผังแบบแนวแกนฉาก โดยแนวแกนลักษณะดังกล่าวพบที่วัดแหลมทรายเพียงวัดเดียว

4. ผังแบบไม่มีแนวแกน ผังลักษณะนี้แม้จะวางผังในลักษณะแนวแกนคู่ หากแต่ไม่พบว่ามีการวางผังที่สัมพันธ์กับแนวแกนที่ชัดเจน แม้แนวอาคารจะวางแนวทิศตะวันตก-ทิศตะวันออกก็ตาม ดังเช่น วัดดอนแย้ วัดหัวป้อม และวัดสระเกษ

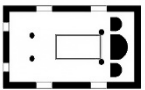
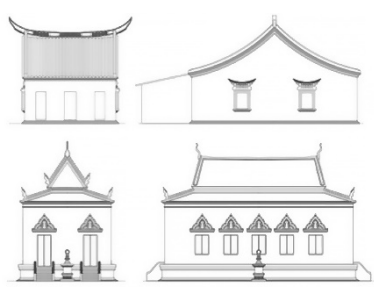
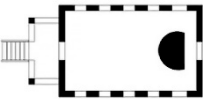
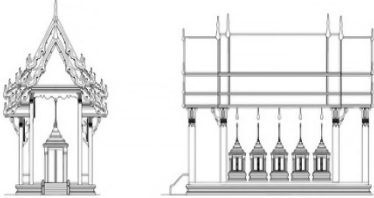
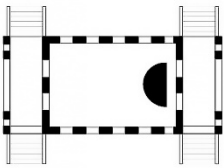
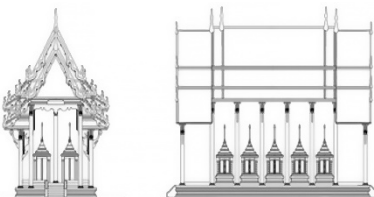
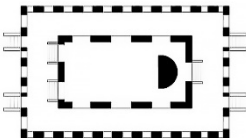
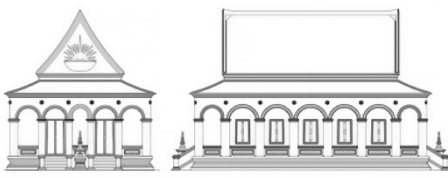
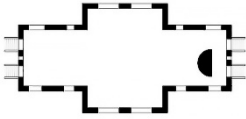
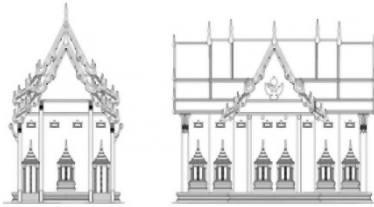
ตารางที่ 2: รูปแบบการวางแผนงานผังวัดกรณีศึกษาเมืองสงขลาอย่าง

การวางผังพื้นพระอุโบสถ

จากการลงพื้นที่เพื่อตรวจสอบข้อมูลและเก็บข้อมูลภาคสนาม เมื่อพิจารณาผังพื้นพระอุโบสถ พบว่านิยมวางอาคารตามทิศทางความสัมพันธ์กับเส้นทางสัญจรตามแนวตะวันตก-ตะวันออก ตามลักษณะภูมิศาสตร์ที่ตั้งเมืองสงขลา บ่อยาง ผังพื้นพระอุโบสถเป็นแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้าตามแนวคิดหลักที่เคยปฏิบัติต่อกันมา อธิบายได้ว่า

กลุ่มวัดกรณีศึกษาในเมืองสงขลาบ่อยางจำนวน 18 วัด มีพระอุโบสถเป็นแกนหลักที่สำคัญในการกำหนดบทบาทการทำสังฆกรรมภายในวัด และมีองค์ประกอบต่าง ๆ เสริมให้พระอุโบสถมีความสำคัญยิ่งขึ้น เช่น วิหาร เจดีย์ ศาลาการเปรียญ องค์ประกอบเหล่านี้มีคุณลักษณะทางสถาปัตยกรรมและรูปแบบที่แตกต่างกัน หากวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างแผนผังและรูปแบบพระอุโบสถ สามารถแบ่งได้ 5 รูปแบบดังนี้

1. แบบผนังทึบไม่มีระเบียง ผังอาคารทึบไม่มีระเบียง อาคารมีขนาดเล็กรองรับผู้เข้ามาใช้พื้นที่จำนวนไม่มาก
2. แบบผนังทึบมีระเบียงด้านหน้า ผังอาคารทึบมีระเบียงรองรับผู้มาใช้พื้นที่ทางด้านหน้า อาคารมีขนาดใหญ่รองรับผู้เข้ามาใช้พื้นที่จำนวนมากกว่าผังพื้นรูปแบบที่ 1
3. แบบผนังทึบมีระเบียงด้านหน้า-หลัง ผังอาคารทึบมีระเบียงรองรับผู้มาใช้พื้นที่ทางด้านหน้า-ด้านหลัง อาคารมีขนาดใหญ่รองรับผู้เข้ามาใช้พื้นที่จำนวนมากกว่าผังพื้นรูปแบบที่ 1
4. แบบผนังทึบมีระเบียงโดยรอบ อาคารแบบมีสาระระเบียงล้อมรอบตัวห้องภายใน โดยมีแนวครีบนั่งโค้งรับหลังคาเหนือเฉลียง ขนาดพื้นที่อาคารมีทั้งใกล้เคียงกับผังรูปแบบที่ 1 และ 2
5. แบบจตุรมุขไม่มีระเบียง ผังอาคารทึบไม่มีระเบียง อาคารมีขนาดใหญ่รองรับผู้เข้ามาใช้พื้นที่จำนวนมาก ผังพื้นอาคารมีมุขยื่นเพียงด้านข้างด้านเดียว

วัดและแผนผัง	รูปแบบผัง	รูปแบบพระอุโบสถ
1. แบบผนังทึบไม่มีระเบียง (วัดดอนแย้, วัดเพชรมงคล, วัดอุทัย)		
2. แบบผนังทึบมีระเบียงด้านหน้า (วัดตีนเมรุ, วัดหัวป้อมใน, วัดชัยมงคล, วัดยางทอง)		
3. แบบผนังทึบมีระเบียงด้านหน้า-หลัง (วัดหัวป้อมนอก, วัดไทรงาม, วัดเลียบ)		
4. แบบผนังทึบมีระเบียงโดยรอบ (วัดมณีมาวาส, วัดศาลาหัวยาง, วัดโพธิ์ปฐมาวาส, วัดสระเกษ, วัดโรงวาส)		
5. แบบจตุรมุขไม่มีระเบียง (วัดแหลมทราย)		

ตารางที่ 3: ความสัมพันธ์ระหว่างแผนผังและรูปแบบพระอุโบสถวัดกรณีศึกษา

รูปแบบสถาปัตยกรรมพระอุโบสถ

จากการศึกษาวัดในเมืองสงขลาบ่งชี้ว่าพระอุโบสถมีรูปแบบที่แตกต่างกันตามช่วงเวลาการก่อสร้าง 4 รูปแบบ คือ

1. รูปแบบร่วมสมัยกับกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย โครงสร้างก่ออิฐถือปูน มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ หลังคาลด 3 ชั้น มีพาไลหน้าหลัง หน้าบันด้านหน้าลายกระหนกปูนปั้นลอยตัวรูปพระพุทธรูป ชุ่มประตู่และชุ่มหน้าต่างเป็นรูปพระมงกุฎ ภายในพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมฝาผนังเขียนในรัชกาลที่ 4 เล่าเรื่องทศชาติชาดก พุทธประวัติ และเทพชุมนุม รูปแบบพระอุโบสถดังกล่าวพบที่วัดมณีมาวาสเพียงแห่งเดียว

ทั้งนี้จากข้อมูลประวัติศาสตร์ทำให้ทราบการเปลี่ยนแปลงรูปแบบพระอุโบสถในแต่ละช่วงเวลา โดยพบว่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 โปรดเกล้าฯ ให้พระยาอินทศิรี (บุญห่วย) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาแหลมสนสร้างพระอุโบสถและศาลาการเปรียญขึ้นใหม่ ในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯ ให้ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) เป็นผู้สร้างพระอุโบสถใหม่ โดยนำรูปแบบจากพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามมาเป็นต้นแบบในการสร้าง ในช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ รับสั่งให้พระยาสุมนัยวินิตกับเจ้าอาวาสร่วมกันซ่อมแซมพระอุโบสถ¹⁵ ภายหลังกรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน เมื่อมีการบูรณปฏิสังขรณ์ได้ดำเนินการตามแบบกรมศิลปากรจนถึงปัจจุบัน¹⁶

ประเด็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ ข้อมูลบ่งชี้ว่าพระอุโบสถวัดมณีมาวาสมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้วยวิธีการสร้างใหม่และการบูรณปฏิสังขรณ์โดยกรมศิลปากร ดังนั้นการดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ให้คงคุณค่าความแท้ จึงเป็นประเด็นสำคัญที่ควรนำมาพิจารณาช่วยให้อาคารดำรงคุณค่าความแท้ อีกทางหนึ่ง

พระอุโบสถและ
องค์ประกอบส่วนประดับ
ตกแต่งอาคารกรณีศึกษา
วัดมณีมาวาส

2. รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นกลุ่มวัดที่สร้างก่อนมีการอพยพมาอยู่ที่เมืองสงขลาบ่อยาง ตรงกับตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงต้นรัชกาลที่ 4 โดยช่วงเวลาก่อนหน้าการปกครองเมืองสงขลาไม่เป็นที่โปรดปรานของส่วนกลาง เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) เป็นเจ้าเมืองสงขลา ลำดับที่ 5 ได้นำแบบอย่างศิลปสถาปัตยกรรมส่วนกลางมาผสมผสานกับฝีมือช่างท้องถิ่น จึงเป็นเหตุผลให้ศิลปสถาปัตยกรรมพระอุโบสถมีลักษณะแบบพระราชนิยม ผังพื้นพระอุโบสถมีระเบียงซุ้มโค้งโดยรอบทั้ง 4 ด้าน หน้าบันก่ออิฐทึบถึงอกไก่ การประดับตกแต่งปูนปั้นฝีมือช่างท้องถิ่น เนื้อหาเกี่ยวข้องกับเรื่องราวทางพุทธศาสนา

เป็นที่น่าสนใจว่าแม้รูปแบบพระอุโบสถเมืองสงขลาบ่อยางมีรูปแบบพระราชนิยม หากแต่ยังมีการผสมผสานเทคนิคการก่อสร้างระเบียงซุ้มโค้งแบบอย่างตะวันตกปรากฏให้เห็น เหตุผลจากความนิยมวัฒนธรรมแบบอย่างตะวันตกของส่วนกลางช่วงเวลานั้น อิทธิพลดังกล่าวจึงถูกนำมาสร้างในเมืองสงขลาด้วย¹⁷ โดยปรากฏที่พระอุโบสถ วัดโพธิ์ปฐมมาวาส วัดศาลาหัวยาง วัดแจ้ง วัดโรงวาส วัดเพชรมงคล และวัดสระเกษ

อาคารกรณีศึกษาพระอุโบสถ
แบบพระราชนิยม

องค์ประกอบส่วนประดับ
ตกแต่งอาคารกรณีศึกษา
พระอุโบสถแบบ
พระราชนิยม

3. รูปแบบสถาปัตยกรรมจีน มีข้อน่าสังเกตว่าพระอุโบสถวัดดอนแย้ เป็นวัดเดียวที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมจีน การประดับกรอบซุ้มช่องหน้าต่าง ทำเป็นอาคารจีนจำลอง มีการประดับกระเบื้องปูบนสันหลังคาเช่นเดียวกับ อาคารพักอาศัยที่ได้รับอิทธิพลจีนบริเวณเมืองเก่าสงขลา เมื่อเทียบเคียงกับ สถาปัตยกรรมรูปแบบจีนในเมืองสงขลาบ่อยาง พบว่ามีรูปแบบเดียวกันกับ อาคารศาลหลักเมืองจังหวัดสงขลา

พระอุโบสถแบบศาลเจ้าจีน
และองค์ประกอบส่วน
ประดับตกแต่งวัดดอนแย้

จากข้อมูลประวัติศาสตร์ เมื่อมีการย้ายเมืองจากฝั่งแหลมสนมาตั้งเมืองฝั่งบ่ออย่าง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างอาคารคร่อมเสาหลักเมืองเดิม โดยมีพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) เจ้าเมืองลำดับที่ 4 กำกับดูแลการก่อสร้าง เป็นที่น่ายกย่องว่าสถาปัตยกรรมที่สร้างในช่วงเวลาพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) ล้วนมีรูปแบบสถาปัตยกรรมจีนเป็นส่วนใหญ่ หากแต่ยังไม่มีข้อมูลแน่ชัดมาสนับสนุนการสร้างพระอุโบสถวัดดอนแย้ให้มีรูปแบบสถาปัตยกรรมจีน

4. รูปแบบมาตรฐานที่ถูกออกแบบจากส่วนกลางแบบไทยประเพณี การสำรวจและตรวจสอบข้อมูลทำให้ทราบว่า วัดในเมืองสงขลาบ่ออย่างมีกลุ่มพระอุโบสถสร้างในเวลาใกล้เคียงกันก่อนที่จะมีการย้ายเมืองสงขลา ได้แก่ วัดหัวป้อมนอก วัดเลียบ วัดตินเมรุศรีสุदारาม วัดไทรงาม วัดชัยมงคล วัดแหลมทราย วัดยางทอง วัดดอนรัก วัดหัวป้อมใน

ข้อสังเกตที่น่าสนใจว่า วัดกลุ่มนี้พระอุโบสถล้วนแต่ถูกสร้างขึ้นใหม่ทดแทนพระอุโบสถเดิมที่ชำรุดเสียหาย โดยมีรูปแบบตามมาตรฐานไทยประเพณี มีเพียงวัดดอนรักที่พระอุโบสถถูกสร้างทดแทนพระอุโบสถเดิมที่เสียหายจากถูกภัยทางอากาศเมื่อครั้งสงครามโลกครั้งที่ 2 ภายหลังเมื่อสงครามสงบลง จึงได้มีการสร้างใหม่ขึ้นอีกครั้ง

ซ้าย: อาคารกรณีศึกษา
พระอุโบสถแบบมาตรฐาน
ไทยประเพณี

ล่าง: องค์ประกอบส่วน
ประดับตกแต่งอาคาร
กรณีศึกษาพระอุโบสถ
แบบมาตรฐานไทยประเพณี

อาจกล่าวได้ว่าเมืองสงขลามีการยึดโยงความสัมพันธ์กับอำนาจการปกครองจากศูนย์กลางตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ กับอำนาจการปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ในแต่ละช่วงเวลา ความสัมพันธ์ได้ปรากฏหลักฐานเป็นที่ประจักษ์ผ่านสถาปัตยกรรมพระอุโบสถ ดังนั้นรูปแบบความสัมพันธ์ที่กล่าวข้างต้นย่อมเป็นหนึ่งในปัจจัยที่ส่งอิทธิพลต่อรูปแบบศิลปะและสถาปัตยกรรมที่สำคัญให้แก่เมืองสงขลาบ่อยอย่างไม่อาจปฏิเสธได้

สรุปและอภิปรายผล

จากการค้นหารูปแบบสถาปัตยกรรมพระอุโบสถเมืองสงขลาบ่อยาง เมื่อนำข้อมูลมาสังเคราะห์เพื่ออธิบายผลการศึกษาข้างต้น สามารถนำมาอภิปรายผลดังนี้

1. ตำแหน่งที่ตั้งวัด

จากข้อมูลพบว่า วัดทั้งหมดวางกระจายตัวในแนวทิศเหนือ-ทิศใต้ ตามลักษณะภูมิศาสตร์เมือง โดยหันหน้าวัดสู่ทิศตะวันตก เพื่อเชื่อมต่อกับเส้นทางสัญจรตามแนวท่าเทียบเรือบริเวณด้านทิศตะวันตกของเมือง เมื่อสร้างถนนไทรบุรีตามแนวแกนทิศเหนือ-ทิศใต้ เชื่อมระหว่างเมืองไทรบุรีและเมืองสงขลา กลุ่มวัดที่ถนนไทรบุรีตัดผ่านได้มีการปรับด้านหน้าวัดใหม่ เพื่อเชื่อมกับเส้นทางสัญจรหลักของเมือง ซึ่งให้เห็นว่าการสร้างวัดในอดีตให้ความสำคัญกับการเชื่อมเส้นทางสัญจรมากกว่าการคำนึงถึงเรื่องทิศมงคล

ประเด็นการวางผังบริเวณ วัดยังคงยึดการแบ่งพื้นที่ใช้สอยเป็น 3 ส่วน ดังที่เคยปฏิบัติกันมาในอดีต คือ พื้นที่พุทธาวาส พื้นที่สังฆาวาส และพื้นที่ธรณีสงฆ์ มีเพียงวัดมัสยิมาวาสวัดเดียวที่มีการแบ่งเขตการใช้พื้นที่ชัดเจน

2. การวางผังพื้นที่และรูปแบบสถาปัตยกรรม

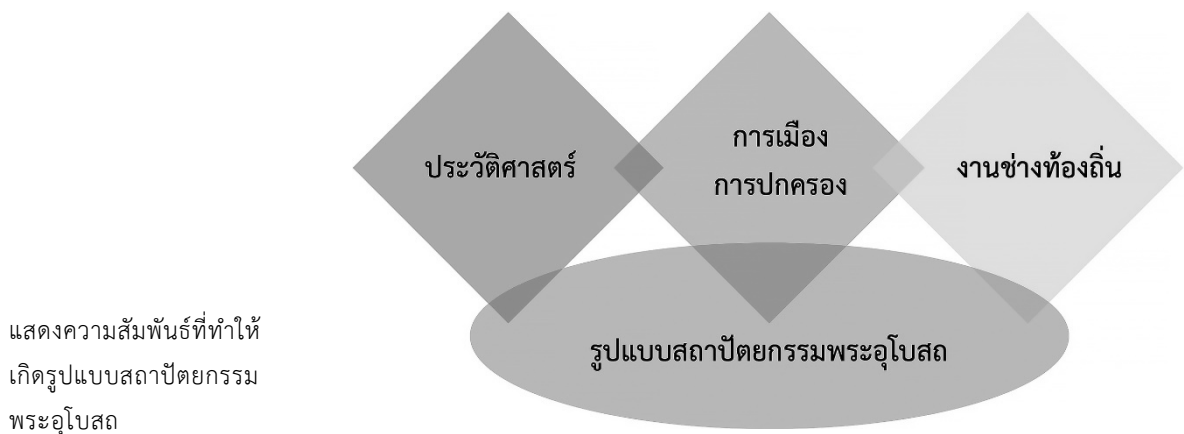
มีการวางผังพื้นที่อาคารโดยหันหน้าประตูไปยังเส้นทางสัญจรตามแนวตะวันตก-ตะวันออก ตามลักษณะภูมิศาสตร์ที่ตั้งเมืองสงขลาบ่อยาง เช่นเดียวกับผังบริเวณ ประเด็นผังพื้นที่ใช้งานจำแนกได้ 5 รูปแบบ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับขนาดพื้นที่ใช้งานพระอุโบสถ คือ แบบผนังทึบไม่มีระเบียง แบบผนังทึบมีระเบียงด้านหน้า แบบผนังทึบมีระเบียงด้านหน้า-หลัง แบบผนังทึบมีระเบียงโดยรอบ และแบบจตุรมุขไม่มีระเบียง

3. องค์ประกอบส่วนระดับตกแต่ง

การประดับตกแต่งมีความสัมพันธ์กับรูปแบบพระอุโบสถ กล่าวคือ กลุ่มพระอุโบสถรูปแบบพระราชนิยมมีการประดับแบบเรียบง่าย โดยมีมือช่างท้องถิ่น คือปูนปั้นบริเวณหน้าบัน และกรอบประตู ขณะที่กลุ่มพระอุโบสถรูปแบบตามมาตรฐานไทยประเพณีมีการประดับช่อฟ้า ใบระกา และหางหงส์ รวมถึงกรอบประตู หน้าต่างบริเวณหน้าบันประดับลวดลายตามคติความเชื่อทางพุทธศาสนา โดยมีวัดดอนแย้เพียงวัดเดียวที่มีการประดับหลังคาด้วย กระเบื้องดินเผาปูลู และกรอบหน้าต่างเช่นเดียวกับรูปแบบสถาปัตยกรรมในวัฒนธรรมจีน

สรุปผลการศึกษา

ปัจจัยความเปลี่ยนแปลงรูปแบบพระอุโบสถประกอบด้วยความสัมพันธ์ 3 ประเด็นหลัก ที่ยึดโยงให้เกิดรูปแบบสถาปัตยกรรมพระอุโบสถเมืองสงขลา บ่อยาง ได้แก่ ประวัติศาสตร์ การเมืองการปกครองจากส่วนกลาง และฝีมืองานช่างท้องถิ่น ซึ่งทั้ง 3 ประเด็นมีความสัมพันธ์กัน ดังรายละเอียด

ความรู้เรื่องอย่างต่อเนื่องของพุทธศาสนาบริเวณคาบสมุทรสทิงพระภาคใต้ ทำให้มีวัดตั้งกระจายตัวอยู่ทั่วไปบริเวณลุ่มทะเลสาบฯ สำหรับเมืองสงขลาตั้งอยู่บริเวณปลายคาบสมุทรสทิงพระ เป็นชัยภูมิที่ส่งเสริมการเดินทางค้าขายกับชุมชนรอบทะเลสาบ และเหมาะแก่การแวะจอดเรือของพ่อค้า นักเดินทางต่างชาติ เป็นเหตุผลสนับสนุนให้เมืองสงขลามีบทบาทเป็นเมืองท่า

การค้าและเศรษฐกิจสำคัญบริเวณคาบสมุทรภาคใต้ ควบคู่กับการเป็นเมือง ศูนย์กลางการปกครองปักษ์ใต้ โดยยอมรับการปกครองจากส่วนกลาง ให้มีอิทธิพลเหนือเมืองสงขลาอย่างต่อเนื่อง เป็นเหตุผลทำให้ผู้ปกครอง เมืองสงขลานำแบบอย่างศิลปะของส่วนกลางมาผสมผสานกับฝีมือช่างท้องถิ่น เกิดเป็นรูปแบบเฉพาะที่แตกต่างจากพื้นที่อื่น

สำหรับการเกิดขึ้นของรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมพระอุโบสถที่เมือง สงขลาบ่ออย่าง พบว่ารูปแบบพระอุโบสถมีการเปลี่ยนแปลงที่เชื่อมโยงกับบริบท ทางประวัติศาสตร์ 3 ยุค คือเมืองสงขลาเขาแดง อยู่ในช่วงผู้ปกครองชาวมุสลิม และร่วมสมัยกับกรุงศรีอยุธยา และยอมรับอิทธิพลการปกครองเหนือเมือง สงขลาเขาแดง ช่วงเวลานี้ไม่ปรากฏหลักฐานการตั้งอยู่ของวัดที่เขาแดง แต่กลับปรากฏรูปแบบพระอุโบสถร่วมสมัยกับกรุงศรีอยุธยาที่ชุมชนฝั่งตรงข้าม ทะเลสาบฯ ที่วัดมัสยิดมิมาวาส (วัดกลาง) จนถึงช่วงเวลาการอพยพมาตั้งชุมชน ที่บ้านแหลมสน และพัฒนาก่อตัวขึ้นเป็นเมืองสงขลาแหลมสน ช่วงเวลานี้เป็น การเริ่มต้นที่ชาวจีนได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้ปกครองเมืองสงขลา และต่อเนื่อง จนถึงช่วงการย้ายเมืองมาอยู่ที่เมืองสงขลาบ่ออย่าง

ช่วงเวลาที่เมืองสงขลาอยู่ในการปกครองโดยผู้นำชาวจีน เป็นช่วงการ รับรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมจากส่วนกลาง ในบริบทของการยอมรับอิทธิพล การปกครองจากส่วนกลางให้มีบทบาทเหนือเมืองสงขลา จากการค้นพบรูปแบบ พระอุโบสถที่มีความเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เมืองสงขลา สามารถจำแนกได้เป็น 4 รูปแบบ ได้แก่ แบบร่วมสมัยกับกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย แบบพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ 3 แบบสถาปัตยกรรมจีน และแบบมาตรฐาน จากส่วนกลางแบบไทยประเพณี

พระอุโบสถแบบร่วมสมัยกับกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย พบเพียงวัดเดียว ที่วัดมัสยิดมิมาวาส (วัดกลาง) โดยพระอุโบสถมีการสร้างใหม่ในสมัยพระยาอินทศิรี (บุญห่วย) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาแหลมสน และในช่วงสมัยเจ้าพระยา วิเชียรคีรี (บุญสังข์) เป็นผู้สร้างพระอุโบสถใหม่อีกครั้ง โดยนำรูปแบบจาก พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามมาเป็นต้นแบบในการสร้าง ต่อมาใน ช่วงที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเสด็จมาเมืองสงขลา ได้มีรับสั่งให้ พระยาสุโขมนัยวินิต ซึ่งดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑล นครศรีธรรมราชในเวลานั้นร่วมกับเจ้าอาวาสซ่อมแซมพระอุโบสถ ภายหลัง กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานพระอุโบสถ เมื่อมีการบูรณ- ปฏิสังขรณ์ได้ดำเนินการตามแบบกรมศิลปากรจนถึงปัจจุบัน¹¹ กล่าวได้ว่า

พระอุโบสถวัดมัชฌิมาวาสมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้วยวิธีการสร้างใหม่และการบูรณปฏิสังขรณ์โดยกรมศิลปากร

พระอุโบสถแบบพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ 3 ตรงกับปลายสมัยรัชกาลที่ 3 ต่อเนื่องรัชกาลที่ 4 เป็นช่วงเวลาที่ตระกูลเจ้าเมืองสงขลาได้ส่งบุตรหลานถวายตัวเป็นมหาดเล็กในสวนกลาง จึงทำให้มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับราชสำนัก และนำแบบอย่างศิลปะและวัฒนธรรมมาเผยแพร่ที่เมืองสงขลา ช่วงเวลานี้ได้ปรากฏพระอุโบสถมีรูปแบบลักษณะร่วมของสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 กระจายตัวที่เมืองสงขลาแหลมสนที่วัดสุวรรณคีรี วัดบ่อทรัพย์ และวัดศิริวรรณาวาส รวมถึงพระอุโบสถที่เมืองสงขลาบ่ออย่างด้วย เช่น วัดโพธิ์ปฐมาวาส วัดศาลาหัวยาง วัดแจ้ง วัดโรงवास วัดเพชรมงคล วัดสระเกษ วัดอุทัยธาราม โดยวัดเหล่านี้ล้วนแต่เป็นอาคารก่ออิฐมีพระระเบียงล้อมรอบ หน้าบันก่ออิฐฉาบปูน โดยมีซุ้มโค้งแบบอิทธิพลตะวันตกร่วมอยู่ด้วย จึงกล่าวได้ว่ารูปแบบพระอุโบสถที่เกิดขึ้นช่วงเวลานี้เป็นสถาปัตยกรรมที่มีอิทธิพลทางการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องให้รับแบบอย่างจากสวนกลาง เพื่อดำรงไว้ซึ่งอำนาจการปกครองของตระกูลเจ้าเมืองสงขลา

พระอุโบสถแบบสถาปัตยกรรมจีน พบที่วัดดอนไผ่วัดเดียวที่รับวัฒนธรรมศิลปะจีน และไม่ปรากฏว่าผู้ใดเป็นคนสร้าง มีการนำหลังคาอาคารพักอาศัยมาตกแต่งเป็นซุ้มหน้าต่าง อาคารมีรูปแบบคล้ายคลึงกับอาคารศาลเจ้าหลักเมือง หากแต่ยังมีร่องรอยการผสมผสานที่เรียบง่ายของประตูและหน้าต่างแบบสถาปัตยกรรมไทย การปรากฏพระอุโบสถแบบสถาปัตยกรรมจีนสันนิษฐานว่าเมื่อคนจีนอพยพมาตั้งถิ่นฐานที่เมืองสงขลาบ่ออย่าง ได้นำรูปแบบงานศิลปะแบบอิทธิพลจีนมาสร้าง โดยผสมผสานกับงานฝีมือช่างท้องถิ่น เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของชุมชน

พระอุโบสถแบบมาตรฐานสวนกลางแบบไทยประเพณี เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ต่อเนื่องถึง พ.ศ. 2475 เป็นช่วงที่ผู้ปกครองเมืองสงขลาถูกลดบทบาทและอำนาจการปกครอง ทำให้พระอุโบสถเดิมมีการรื้อทิ้งเพื่อสร้างใหม่/บูรณะ ตามรูปแบบมาตรฐานจากสวนกลางแทนที่พระอุโบสถรูปแบบเดิม

ข้อเสนอแนะ

ข้อค้นพบรูปแบบสถาปัตยกรรมพระอุโบสถจากงานวิจัยครั้งนี้ นอกจากเป็นการนำเสนอฐานความรู้รูปแบบพุทธสถาปัตยกรรมในเมืองสงขลาบ่งชี้ให้เห็นว่า เมืองสงขลาเคยมีความรุ่งเรืองทางพุทธศาสนาที่มีการยึดโยงความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจการปกครองส่วนกลางและอำนาจการปกครองท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับปัญหาที่จะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงและลดทอนคุณค่าสถาปัตยกรรมพระอุโบสถในอนาคต หากพระสงฆ์ ชุมชน และหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้รับการส่งเสริมให้ความรู้เชิงข้อมูล เพื่อป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นในประเด็นการอนุรักษ์และสืบทอดพุทธสถาปัตยกรรมให้มีการคงอยู่ ย่อมเป็นการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นให้มีคุณค่าต่อไปในอนาคตทางหนึ่ง

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยชิ้นนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากงบประมาณรายได้ ปีงบประมาณ 2563 กองทุนส่งเสริมและพัฒนางานวิจัย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

เชิงอรรถ

- ¹ สงบ ส่งเมือง, “เมืองสงขลา (สุลต่าน สุลมาน) พระเจ้า,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 9*, สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, 2529), 6129.
- ² ศรีศักร วัลลิโภดม, “จากท่าชนะถึงสงขลา,” ใน *ค้นหาอดีตของเมืองโบราณ*, น้ำผึ้ง รัตนอารี, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2538), 60.
- ³ กรมศิลปากร, *ประวัติวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร จังหวัดสงขลา* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2529), 56.
- ⁴ ศรีสมร ศรีบุญพลางกูร, *ประวัติศาสตร์เมืองสงขลา*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สถาบันราชภัฏสงขลา, 2544), 86-87.
- ⁵ สกรรจ์ จันทรรัตน์ และ สงบ ส่งเมือง, *การเริ่มต้นและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเมืองเก่าสงขลา* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2534), 55.
- ⁶ อีระยุทธ สุวลักษณ์, “พระอุโบสถในเมืองสงขลา สมัยการปกครองของเจ้าเมืองตระกูล ณ สงขลา พ.ศ. 2318–2444” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2554), 2.
- ⁷ ณัฐวัตร จินรัตน์, “การออกแบบสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546), 71.
- ⁸ กรมศิลปากร, *ประชุมนิราศภาคใต้: นิราศนครศรีธรรมราช นิราศปักษ์ใต้ นิราศแพรงไพร* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2556), 82.
- ⁹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช, *ชีวิวัฒน์* (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2504), 71.
- ¹⁰ สงบ ส่งเมือง, “เมืองสงขลา (สุลต่าน สุลมาน) พระเจ้า,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 9*, 6132.

- ¹¹ ฐานข้อมูลท้องถิ่นภาคใต้, *วัดมัชฌิมาวาส*, เข้าถึงเมื่อ 23 สิงหาคม 2564, เข้าถึงได้จาก <https://clib.psu.ac.th/southerninfo/content/1/2659e681>
- ¹² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช, *ชีวิวัฒน์*, 66.
- ¹³ สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, *น้ำ บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามฯ, 2539). พิมพ์ในโอกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี ในวันที่ 9 มิถุนายน 2539), 137.
- ¹⁴ อีระยุทธ สุวลักษณ์, “พระอุโบสถในเมืองสงขลา สมัยการปกครองของเจ้าเมืองตระกูล ณ สงขลา พ.ศ. 2318–2444”, 44
- ¹⁵ กรมศิลปากร, *ประวัติวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร จังหวัดสงขลา*, 56.
- ¹⁶ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เฉลิมพระเกียรติฯ สงขลา, *หลักเมืองสงขลา*, เข้าถึงเมื่อ 6 กันยายน 2564, เข้าถึงได้จาก <https://www.finearts.go.th/Songkhlaarchives/view/24622>
- ¹⁷ อีระยุทธ สุวลักษณ์, “พระอุโบสถในเมืองสงขลา สมัยการปกครองของเจ้าเมืองตระกูล ณ สงขลา พ.ศ. 2318–2444”, 4.

Bibliography

- Fine Arts Department. *prachum nirat phak tai: nirat Nakhon Si Thammarat nirat pak tai nirat phraek phrai* [Chronicles: Journeys to Nakorn Si Thammarat, Pak Tai and to Praek Prai]. Bangkok: Fine Arts Department, 2013.
- _____. *prawat wat matchima wa sawa rawi han changwat Songkhla* [History of Wat Matchimawat, Songkhla Province]. Bangkok: Fine Arts Department, 1986.

Local Southern Information. **wat matchimāwāt** [Wat Matchimawat]. Accessed August 23, 2021. Available from <https://clib.psu.ac.th/southerninfo/content/1/2659e681>

National Archives in Honour of H.M. Queen Sirikit. **lakmūāng Songkhla** [Songkhla city pillar]. Accessed September 6, 2021. Available from <https://www.finearts.go.th/songkhlaarchives/view/24622>

Nattawat Jinrat. “kān ‘ōkbāp sathāpattayakam bāp phra rāt niyom nai ratchakān thī sām [The architectural design of King Rama III’s style: The case study of the Buddhist ecclesiastical section of the royal temples in early Ratanakosin period.” Master Thesis, Silpakorn University, 2003.

Phanuphanthuwongworadet, Her Royal Highness Prince. **chīwiwat** [Traveling to other places]. Bangkok: Kurusapa Business Organization, 1961.

Sakran Jantharat and Sangob Songmuang. **kān rōmton læ phatthanākān thāng prawattisat bōrānnakhadī mūāng kao Songkhla** [Beginning and development of Songkhla old town archaeological history]. Bangkok: Fine Arts Department, 1991.

Sangob Songmuang. “mūāng Songkhla (sunlatan sulaimān) Prajao [King Songkhla (Sultan Sulaiman)].” In **sārānukrom watthanatham Thai phāk tai pho sō sōngphanhāra ‘ayayīsipkao** [Southern cultural encyclopedia, 1986, volume 13]. 6129-6131.

Edited by Suttiwong Pongphaiboon. Bangkok: Amarin Printing, 1986.

Srisak Wanliphodom. “chāk thā chana thung Songkhla [From Thachana to Songkhla].” In **khonhā ‘adīt khōng mūāng bōrān** [Find the past of the ancient city], 52-73. Edited by Namphueng Rattanaaree. Bangkok: Muang Boran Printing. 1995.

Srisamorn Sribenjaplangkul. **prawattisat mūāng Songkhla** [Songkhla history]. 2nd ed. Bangkok: Songkhla Rajabhat University, 2011.

Sumate Chumsai Na Autthaya. **nam bōkōet hāng watthanatham Thai** [Water, provenance of Thai culture]. Bangkok: The Association of Siamese Architects under Royal Patronage, 1996.

Teerayoot Suwaluk. “phra ‘ubōsot nai mūāng Songkhla samai kān pokkhrōng khōng chao mūāng trakūn Na Songkhla pho sō sōngphansāmroṣippæt thung sōngphan sīroṣīsipsī [The Ordination halls in Songkhla under the administration of Na Songkhla rulers family, between C.E. 1775–1901].” Master Thesis, Silpakorn University, 2003.